

Äldre stenålder i

Hanveden

Arkeologisk förstudie för del av Hanveden,
Huddinge socken och kommun, Södermanland

Göran Werthwein
Rapport 2002:17

Äldre stenålder i

Hanveden

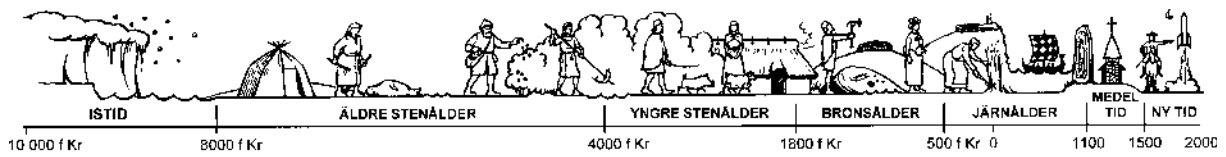
Arkeologisk förstudie för del av Hanveden,
Huddinge socken och kommun, Södermanland

Göran Werthwein
Rapport 2002:17

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.lansmuseum.a.se/arkeologi/rapport02.html

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08-690 69 60 Fax 08-32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Sabbatsbergsvägen 6
Hemsida www.lansmuseum.a.se

Tidaxel: Mats Vänehem

© Stockholms läns museum
 Produktion: Stockholms läns museum
 Redaktionell bearbetning: Åsa Lundström
 Produktion av plan: Göran Werthwein
 Teckningar: Göran Werthwein

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
 Stockholm 2002

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	8
Målsättning och metod	8
Topografi	8
Stenålder på Södertörn	10
Mesolitikum	10
Neolitikum	10
Gravar	12
Hanveden och analysområdet	12
Analysområdet	12
Utvärdering och resumé	15
Referenser	18
Administrativa uppgifter	20

Bilagor

1. Höjdkurvor med två nivåkurvor per karta (5 meters höjdskillnad)	21
2. Schematisk plan över Södertörn med undersökningsområdet markerat	25

Figurförteckning

Fig 1. Blå kartan med läget för analysområdet markerat	6
Fig 2. Ekonomiska kartbladet (10I 2f Lissma) med inprickade fornlämningar och fyndlokaler.	9
Fig 3. Samtliga kända lokaler inom analysområdet inlagda på karta med 10-meters ekvidistanser.	14
Fig 4. Samtliga kända lokaler fördelade per 5-meters höjdintervall.	15

Förkortningar

GRK	Gropkeramisk kultur
STY	Stridsyxekultur
TRB	Trattbägarkultur
MÖH	Meter över havet
RAÄ + nr	Nummer i fornlämningsregistret

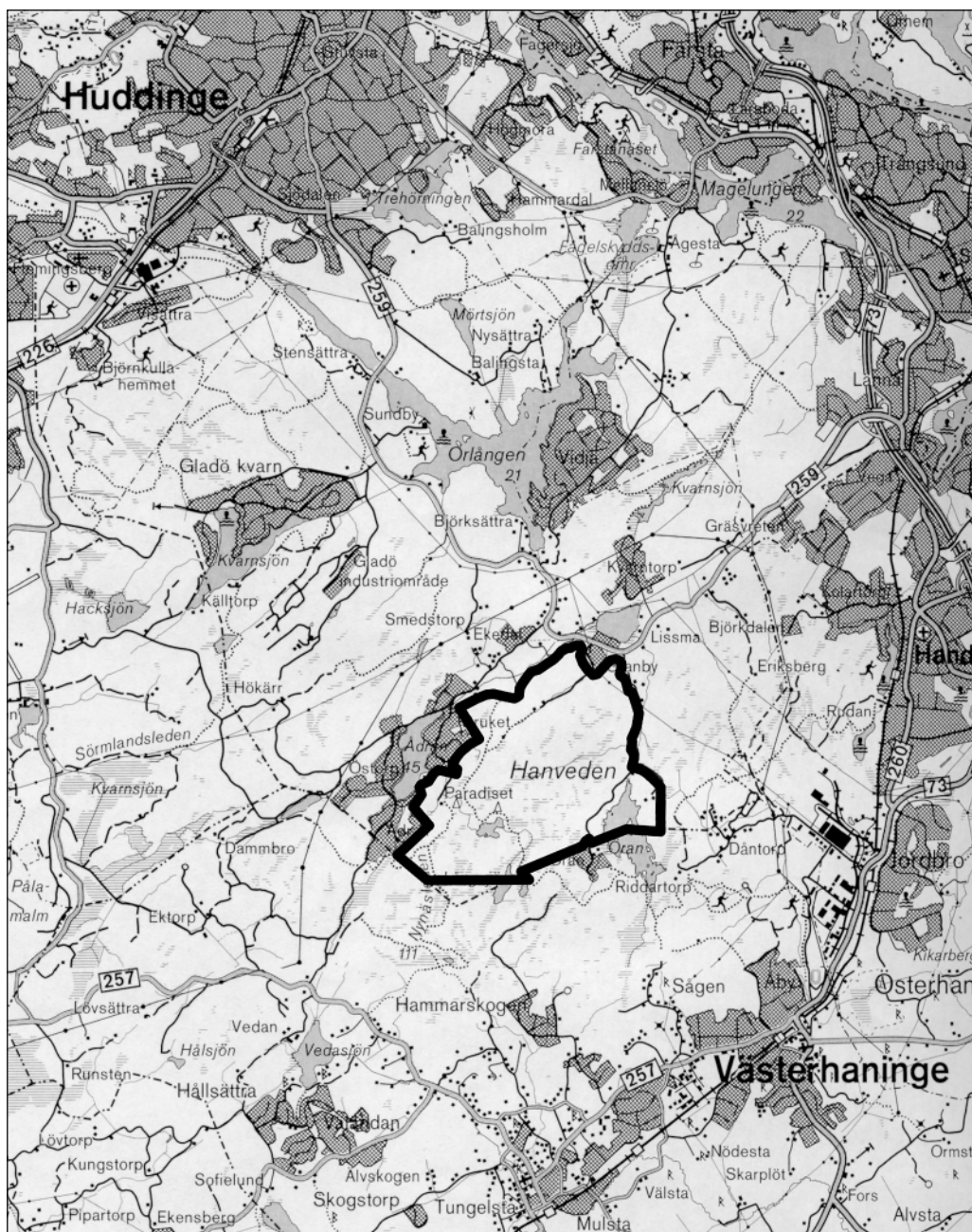

Fig 1. Utsnitt ur Blå kartan med läget för analysområdet markerat. Skala 1:100 000.

Sammanfattning

En arkeologisk förstudie har upprättats för området mellan sjöarna Ådran, Öran, Lissmasjön och Långsjön i Hanveden. Studien gäller endast de lämningar som tolkas tillhöra stenåldern. Uppdragsgivare är Huddinge kommun, vilka önskar stärka det kulturhistoriska skyddet för analysområdet men även använda informationen som grundlag till skyltar. Hela eller delar av förstudien ska även ingå i den kommande Kulturmiljöinventeringen 2003.

Analysområdet och intilliggande områden har varit föremål för heltäckande ytinventeringar sedan 1991. Arkeologiska undersökningar har skett vid flera tillfällen omedelbart utanför, väster om analysområdet, vid Gladö. En fornlämningsbild som tidigare varit helt okänd i regionen har synliggjorts där många, små fynd- och boplatzlokaler påträffats på idag höga nivåer över havet. Området utgjordes under den äldre stenåldern av en gles ytterskärgård med mindre kobbar och skär. Lämningarna tolkas kunna vara spåren efter de första invånarna på Södertörn och i hela länet. Analysområdets höga topografi och att området verkar vara befriat från sentida exploateringar i större skala har gjort att lämningarna blivit opåverkade sedan de övergavs för kanske 9000-10 000 år sedan.

I och med att fyndlokalerna koncentrerar sig till specifika höjdnivåer och att stenmaterialet skiljer sig mellan dessa så antas detta spegla olika bosättningsmönster över tid. De högst belägna platserna kan i så fall utgöra säsongsbetonade tillfälliga jaktstationer för de äldsta besökarna, men när landmassorna så småningom blivit så pass stora att näringsfång/ekonomi tillåtits utvidgas har en omlokalisering skett till andra typer av boplatzlägen av mer permanent karaktär. Fynd från den yngre stenåldern saknas vilket indikerar att andra regioner utanför analysområdet blivit mer intressanta.

Totalt har 30 lokaler utpekats inom analysområdet men tyvärr har det inte gått att erhålla exakt information om dess innehåll, utöver att fynden har stenålderskaraktär. En diskussion har därför förts om hur man, i detta fall, bör förhålla sig till begreppen fyndplats-boplatz, då det spelar en roll vid vidare antikvarisk hantering. I detta arbete bedöms begreppen vara likvärdiga med bra informationspotential angående den tidiga etableringen i länet.

Att fyndplatserna idag är tämligen orörda och att terrängen inom analysområdet är ”opåverkad” ger *unika* möjligheter till att öka kunskapen om den äldsta stenåldern. Varifrån de tidiga människorna i området först kom är ännu okänt men vid materialjämförelser kan man se likheter med t.ex. andra sidan Östersjön. Här är analysområdets och Hanvedens potential till viktig forskning god. Om analysområdets dramatiska topografi/miljö får förbli orörd så bidrar naturen och fyndlokalernas innehåll samt placering i terrängen till ett synsätt på vår förhistoria där kultur och natur ej går eller bör skiljas åt. Kanske kan analysområdet i framtiden bli ett jämförelseområde till andra regioner angående ett tidigt etableringsförlopp eller landnam. Området kan alltså bidra med sådan information och kunskap som ofta saknas eller är kraftigt fragmenterad i andra arkeologiska sammanhang.

Bakgrund

Huddinge kommun har ombett Stockholms läns museum att upprätta en arkeologisk förstudie över en del av Hanveden på Södertörn, Södermanland. Området är beläget ca 8 km sydost om Huddinge samhälle, närmare bestämt mellan sjöarna Ådran, Öran, Lissmasjön och Långsjön.

Anledningen till förstudien är att Huddinge kommun önskar att stärka det kulturhistoriska skyddet för området, men även att denna studie ska ligga till grund för information i form av skyltar. Man planerar även att förstudien ska ingå i den kommande Kulturmiljöinventeringen 2003.

Huddinge kommun och Stockholms läns museum har efter diskussion kommit överens om att den arkeologiska förstudien ska begränsas till att endast beröra stenåldern inom ovan beskrivna område.

Målsättning och metod

Syftet med förstudien är att redovisa samtliga hittills kända och registrerade fornlämningar vilka preliminärt dateras till stenålder inom det aktuella området, men då många boplatser och fyndlokaler ännu ej blivit registrerade och endast är kända av de arkeologer och amatörarkeologer som inventerat fram dem, har även kontakter knutits med berörda personer.

Olika nivåkartor över analysområdet har upprättats för att visa hur topografin förändrats över tid men även för att redovisa stenålderslämningarnas belägenhet i terrängen.

Förstudien rymmer en översiktlig beskrivning av stenåldern på Södertörn i allmänhet, men Hanveden i synnerhet. Informationen har framförallt inhämtats från befintlig litteratur och undersökningsrapporter.

En diskussion förs angående stenålderslämningarna i Hanveden, för att belysa analysområdets betydelse inom stenåldersforskningen och möjligheter till att öka kunskapsuppbyggandet i länet.

Topografi

Hanveden är ett mer eller mindre sammanhängande höglänt skogsområde där det analyserade partiet endast består av den nordvästra delen av detta.

Analysområdet utgörs av ett småskuret sprickdalslandskap, där vegetationen främst består av barrskog. De högre höjderna är delvis hållmarker med berg i dagen och mellan dessa partier finns rikligt med kärr- och mossmarker. Terrängen har med andra ord låg uppodlingsfrekvens. Området är, som ovan beskrivits, beläget mellan fyra sjöar men inom området finns även sjön Trehörningen och den lilla sjön Ormputten (fig 2).

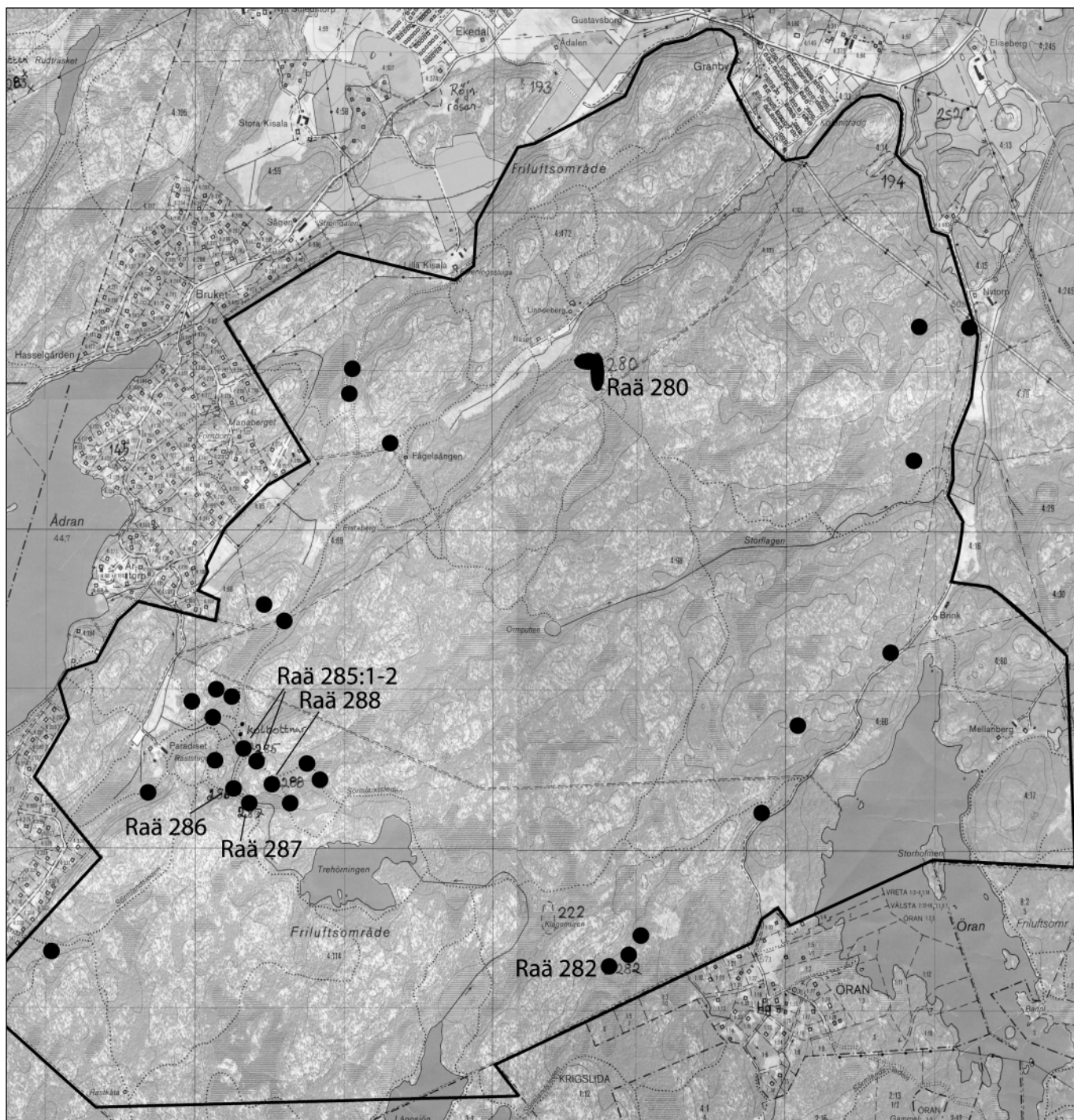

Fig 2. Ekonomiska kartbladet (10I 2f Lissma) med inprickade fornlämningar och fyndlokaler. Skala 1:20 000.

Enligt SGU så består jordarten främst av sandig-moig morän med svallat ytskikt, men mot sjön Öran i öster finns inslag av glacial lera, alternativt varvig mo och mjåla med lerskikt. I väster, kring torpet Paradiset, finns även grovmo och grovmoig mellansand. Berggrunden utgörs framförallt av olika gnejser (SGU 1968).

Analysområdet är beläget mellan ca 40-100 meter över havet, där de lägsta partierna finns i norr mot Lissmasjön och där de högre partierna finns enligt ekonomiska

kartbladet i söder (fig 3). Högsta punkten som är ca 100 meter över havet finns i sydväst, ca 350 meter söder om torpet Paradiset.

Inom analysområdet finns enstaka bebyggelse, då framför allt kring sjön Öran men även i väster mot Sjön Ådran (t.ex. torpet Paradiset). De samhällen som finns i närheten, är dock belägna omedelbart utanför analysområdet och koncentrerar sig kring de större sjöarna. Genom analysområdet löper Sörmlandsleden, men även många andra mindre skogsstigar finns i terrängen.

Stenålder på Södertörn

Idag tillhör Södertörn de delar av länet som är de bäst inventerade och här har rikligt med lämningar från både äldre och yngre stenålder påträffats. Detta beror mycket på att stora infrastrukturella förändringar skett kring Stockholm de senaste 20-30 åren men även på att arkeologer och amatörarkeologer såsom Sven-Gunnar Broström, Dag Hammar, Roger Wikell m.fl. på sin fritid metodiskt sökt av/inventerat stora områden. För en genomgång av forskningsläget hänvisas framförallt till "Stenålder i Stockholms län" och till "Regionalt och interregionalt" (Red: Bratt 1996, Red: Larsson & Olsson 1997).

De topografiska förutsättningarna för att bo och leva på Södertörn har under hela stenåldern varit stadd i kontinuerlig förändring, då med hänsyn till att terrängen påverkats av den pågående strandlinjeförskjutningen. Under den äldsta stenåldern utgjorde t.ex. Södertörn en ytterskärgård, men efter hand har landmassorna sakta stigit upp ur havet för att slutligen bli en stor halvö.

Mesolitikum (ca 7000-4000 f.kr.)

Några områden på Södertörn har visat sig besitta goda förutsättningar att finna mycket gamla spår av mänsklig närvaro. En förutsättning är då att söka på de högre belägna terrängpunkterna i t.ex. Hanveden. Här finns Törnberget, som med sina 110,9 meter är den högsta punkten i länet (Riksantikvarieämbetet 1994:219). Denna topp dök upp ur vattnet så tidigt som ca 9900 år ¹⁴C BP (Åkerlund 1996:3). Inom Hanveden har ett flertal boplatser påträffats vilka är belägna på nivåer upp till ca 80 meter över dagens havsytta. Några av dessa lokaler har, i Gladöområdet, varit föremål för arkeologiska undersökningar (t.ex. Gustafsson 1996, Olsson & Runeson 1999). Mesolitikum och Hanveden kommer dock inte att beröras mer i detta kapitel utan läsaren hänvisas till kapitlet om "*Hanveden och analysområdet*".

Neolitikum (ca 4000-1800 f.kr.)

Vråkulturen kan sägas tillhöra en östlig variant av den tidigneolitiska Trattbågarkulturen (TRB) och utgör den äldsta neolitiska kulturen på Södertörn. Den mellansvenska TRB-sekvensen har sina yngsta dateringar kring ca 3300 f.kr. (Kihlstedt 1997:122). Lämningarna är oftast belägna på nivåer mellan 35 och 55 meter över havet, dock med en övervikt på nivåerna 35-45 meter över havet. Inventeringar och undersökningar har visat att lämningarnas belägenhet på Södertörn främst har varit direkt strandbundet i förhållande till den dåtida stranden. De senare årens undersökningar på Södertörn har främst rört enstaka anläggningar eller mindre ytor (Olsson 1996a:43). Vid undersökningar av stenåldersboplatser tillhörande

andra "kulturkretsar" har tämligen ofta lämningar och/eller fynd från Vråkulturen påträffats. Ett antal sådana lokaler finns bl.a. i Huddinge kommun. Vid t.ex. den arkeologiska förundersökningen av den gropkeramiska bopplatsen, Raä 383, i Vårby Gård påträffades keramik som kan tillskrivas Vråkulturen, men även på boplaten Raä 331 i Glömstadalen fanns keramikskärvor från denna period (Granath Zillén 2001:30, Werthwein 2001a:14-19). Ungefär 700 meter sydväst om Raä 331, dock i Botkyrka kommun, finns även den stora och fyndrika Häggstabopplatsen med keramikskärvor tillhörande Vråkulturen (Olsson 1996b:60). Andra kända lokaler med inslag av Vråkultur är t.ex. Eklundshovsopplatsen och Smällanbopplatsen, båda i Botkyrka kommun (Olsson 1996a:55). Boplatensmönstret från denna period visar att lokalerna i östra Mellansverige var av varierad storlek (Kihlstedt 1997:122-124).

De fynd som oftast är grunden för bedömning av kulturtillhörighet är dekorerad keramik och man har i flera fall försökt att typologisera denna (t.ex. Bagge 1951, Florin 1958, Löfstrand 1974). Vilken relation Vråkulturen har till den Gropkeramiska kulturen (GRK) är inte helt klar, då t.ex. samma keramikelement tolkas kunna tillhöra båda grupperna (Olsson & Edenmo 1997:168-169, Strinnholm 2001:44).

Det finns ett drygt 50-tal kända gropkeramiska boplatser i länet och av dessa är ca 40 st. belägna på Södertörn. I likhet med Vråkulturen har dessa boplatser legat nära den dåtida stranden, ca 25-35 meter över dagens havsyta. Boplatserna är ofta ytstora, även om enstaka mindre lokaler finns och de flesta platserna är belägna i tämligen brant sandmark. Exempel på GRK-boplatser är Korsnäs-, Häggsta-, Masmo- och Vårbyboplatserna (Olsson 1996b; Olsson m.fl. 1994; Werthwein 2001a; Åkerlund & Olsson 1996).

Lämningar från *Stridsyxekulturen* (STY) är relativt sparsamma och det är endast den yngre STY som finns representerad på Södertörn. Samtliga undersökta lokaler med STY-inslag har påträffats i samband med arkeologiska undersökningar av andra forn lämningar. Stridsyxekulturen verkar vara belägen i den strandnära zonen (såsom GRK och Vråkulturen), på nivåer mellan ca 25-35 meter över dagens havsyta. Ofta utgörs fynden endast av keramikfragment inom mindre begränsade ytor (Olsson 1996a:43). Ett exempel på en sådan lokal är Igelstabopplatsen, vid Östertälje energiverk, där fragment av en - två STY-krukor har påträffats på samma yta som gropkeramiska fynd (Werthwein 2001b:22, 30-31).

Även lämningar från den *Senneolitiska perioden* är sparsamma på Södertörn då endast ett 15-tal lokaler har undersökts i hela länet. Lämningarna utgörs bl.a. av lösfynd av dolkar och enkla skafthålsyxor, men även av keramik, parallellhuggna spetsar och absoluta dateringar av anläggningar (¹⁴C-dateringar). En av orsakerna till att så få senneolitiska boplatser är kända kan vara svårigheter i att tolka källmaterialet då de ofta finns på samma platser som bronsåldersboplatser och att båda deras fyndinventarium är likartade.

Man kan generellt se att Vråkulturen, GRK och STY indikerar en platskontinuitet då de ofta förekommer på samma lägen i terrängen, men de visar även på en områdeskontinuitet inom Södertörn, t.ex. i nordvästra Huddinge-Botkyrkaområdet. Under den senneolitiska perioden kan ett brott i denna kontinuitet ses. Istället påträffas de senneolitiska boplatserna i de miljöer som senare skulle utvecklas till bronsåldersboplatser (Olsson 1996a:44).

Gravar

Begravningar från stenåldern är sparsamt förekommande på Södertörn. Inget säkert belägg för gravar från mesolitikum har påträffats, men det finns dock ett antal gravar från neolitikum. En anledning till att så få har påträffats kan vara att man inte byggt monument över den döde eller att inga specifika gravgods nedlagts vilket har gjort att vi inte ser dem, och om den döde begravdes obränd så har benen ofta förmultnat helt (Olsson 1996a).

Samtliga neolitiska begravningar har legat nära den dåtida stranden, ofta på samma område som boplatserna. På Södertörn finns gravar av säker och mer osäker status på t.ex. Korsnäs- och Igelstaboplatsen (Olsson 1996a, Werthwein 2001b).

De hållkistor som undersökts har dock inte legat inom ett boplatsoområde. Ett sådant exempel är den undersökta neolitiska hållkistan vid Alby i Botkyrka socken (Andersson 2001:74-83).

Hanveden och analysområdet

Hanveden har länge varit orörd och ljungrulig mark vad det gäller forskning och arkeologi, men 1991 påträffade Lillan Ödklint den första kända boplatserna, vid det nuvarande torpet Paradiset. Torpet är beläget inom analysområdet och fynden utgjordes av kvarts som låg ca 70 meter över dagens havsyta. Utifrån det vi idag känner till om strandlinjeförskjutningen i regionen så innebär detta att boplatserna kan dateras till ca 9000 BP. En förutsättning för en så gammal datering är dock att boplatserna har varit belägen nära den dåtida stranden (Hammar & Wikell 1996:15). Sten Florin noterade redan 1944 Hanvedens topografi men drog inga slutsatser om möjligheten till så tidiga bosättningar som ovan nämnda. Istället betonade han perioden för 7000-7500 år sedan som den tid då man kom till den östsörmländska övärlden (Florin 1944:33-34). De områden som var av intresse för den äldre forskningen utgjordes främst av uppodlad mark med många kända fynd- och boplatser.

I samband med Ödklints fynd 1991 blev östra Södertörn och Hanveden föremål för systematiska ytinventeringar av framförallt Dag Hammar, Roger Wikell och Mattias Pettersson. Anledningen var bl.a. att kontrollera om den då kända fornlämningsskildern speglade ett verkligt förhållande (Hammar & Wikell aa). Denna inventering har sedan fortgått fram till idag. Även Eva Wesslén, som är aktiv i Huddinge hembygdsförening, har påträffat fynd i terrängen. Roger Wikell och Dag Hammar är praktiserande arkeologer med mångårig erfarenhet av arkeologiska undersökningar och har därför mycket goda kunskaper angående stenåldern i länet.

Inom själva analysområdet har ännu inga arkeologiska ingrepp gjorts men terrängen omedelbart intill i väster (nordväst om sjön Ådran) och i näraliggande områden har olika typer av undersökningar utförts. Terrängen är där av likartad karaktär och hyser samma höjdförutsättningar för äldre stenålderslämningar som inom föreliggande analysområde. Detta medför att dessa undersökningar är av stort värde för tolkningen av de fynd som gjorts inom analysområdet.

Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm har bl.a. utfört utredningar och förundersökningar med anledning av anläggandet av en bergtäkt vid Gladö, inför detaljplane-

läggning av Gladö industriområde och Haningeleden samt väg 259 (Granath Zillén 1992., Gustafsson 1996, 1998a., Kihlstedt 1992, 1993, 1995., Olsson & Runeson 1999). Även kvartärgeologiska institutionen vid Stockholms universitet har utfört stratigrafiska undersökningar i samband med bergtäkten i Gladö, detta i syfte att utvärdera våtmarkernas användbarhet angående studier för strandlinjeförskjutningen i området (Risberg 1996).

Resultatet av dessa undersökningar kan kort sammanfattas med att man påträffat ett stort antal fynd- och boplatser på höga höjder samt många potentiella lägen vilka kan hysa stenålderslämningar. Man har även påträffat flera kvartsådror i berggrunden där man brutit sin kvarts. Många av boplatserna har visat sig vara mycket små till omfattningen.

Kolanalyser (¹⁴C-prov) har inte utförts då kol har saknats helt eller endast förekommit i tveksamma kontexter vid de arkeologiska undersökningarna. Detta har medfört att platserna istället daterats utifrån fyndinnehåll (dominans av kvarts och avsaknad av keramik) till mesolitikum. Med hjälp av strandförskjutningsmodeller har dock en närmare datering varit möjlig och givit dateringen 8550-9250 BP. Förutsättningen är att fynd- och boplatserna varit strandnära (Hammar & Wikell 1994:221).

En arkeologisk förstudie inför översiktsplanen 1997 har tidigare gjorts för Huddinge kommun. I denna studie representerades Hanveden av Gladö och man fastslog att området hade goda förutsättningar att rymma ytterligare fornlämningar av stenålderskaraktär (Jakobsson 1997).

Analysområdet

Idag finns två fasta fornlämningar registrerade i fornlämningsregistret som kan dateras till yngre datum än förhistorisk tid, men området hyser även andra typer av lämningar. Fornlämningarna utgörs av fossil åkermark (Raä 194), plats med namn och tradition (Raä 222). I jordeböcker och kartor kan man även se att det inom området bör ha funnits fåbodar vilket är ovanligt för denna del av Sverige. Nära Raä 285 finns även kolbottnar. Ovan nämnda lämningar ryms ej inom ramen för detta arbete.

Endast sex stenåldersboplatser och en fyndplats har anmälts till fornlämningsregistret (Raä 280, 282, 285:1 & 2, 286-288), men på en karta som Dag Hammar lämnat till Länsstyrelsen i Stockholm kan man se ett stort antal platser där fynd av stenålderskaraktär påträffats. Enligt Roger Wikell har ytterligare lämningar påträffats därefter inom analysområdet men informationen om dess lokalisering och innehåll är ännu ej tillgänglig (Wikell muntligt).

- Boplatser Raä 280 är belägen i skogsmark på en plan sand- och grusplatå. Här har sparsamt med kvartsavslag hittas. Lokalens utsträckning är oklar men dock minst 100x50 meter stor, enligt fornminnesregistret. Platsen ligger mellan ca 60-70 m.ö.h. och terrängen sluttar mot väster.

- Raä 282 utgörs av en boplatser med fynd av ett antal kvartsavslag samt en knacksten. Även denna plats är belägen strax över 65 m.ö.h. i skogsmark. Lokalen är exponerad mot öster.

- Boplats Raä 285:1-2, 286 och fyndplats 287 är belägna mellan 65-75 m.ö.h. och om platserna hade varit strandbundna under stenåldern skulle de ha legat intill en mindre vik/bukt, exponerad mot väster. På dessa platser har man gjort fynd av kvarts men på Raä 285:1 har även slagen sandsten påträffats.

- Boplats Raä 288 är belägen närmare 80 m.ö.h. och innehåller slagen kvarts. Även denna är lokaliserad vid samma vik som ovan beskrivna.

Utöver de redan sju kända platserna från fornminnesregistret finns ytterligare tjugotre platser inom analysområdet markerade på länsstyrelsens karta (se ovan). I föreliggande arbete har dessa platser överförts till det ekonomiska kartbladet så att fornminnesregistret kan registrera dem om så önskas samt till de höjdkurvekartor som redovisas i bilagorna. Inga av ovan nämnda lokaler har varit föremål för undersökningar och är därför ej avgränsade. Då inprickningen av Raä 280 på ekonomiska kartbladet är ystör och att den sträcker sig från ca 60 m.ö.h. och upp till 70 m.ö.h. kan man inte utesluta att det rör sig om flera mindre boplatslokaler.

Den systematiska inventeringen utförd av Hammar och Wikell har inneburit att samtliga höjdnivåer inom själva analysområdet avsågts. Deras ambitionsnivå har varit heltäckande vad det gäller lösa jordarter. Berghällar har kontrollerats när dessa har passerats, men kärr- och mossmarkerna är ej inventerade. De har i viss mån sökt efter kvartsådror i berggrunden med syfte att finna kvartsbrott (Wikell muntligt).

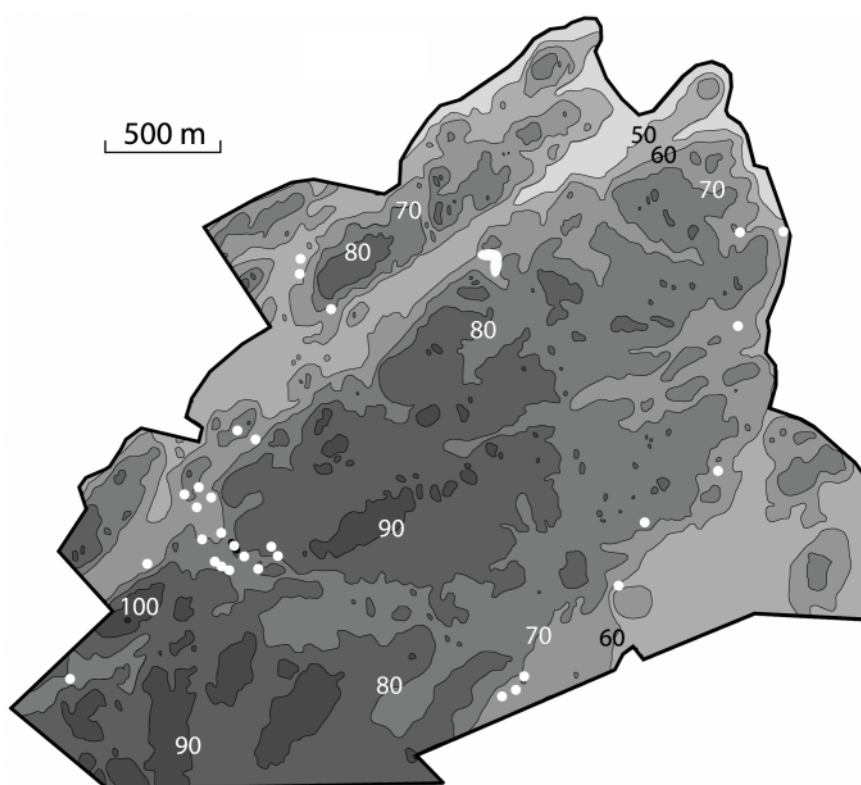

Fig 3. Samtliga kända lokaler inom analysområdet inlagda på karta med 10-meters ekvidistanser (börjar på 50 m.ö.h.)

Dessa inventeringar men även arkeologiska undersökningar utanför analysområdet har visat att fynd- och boplatser i Hanveden tycks koncentrera sig kring särskilda nivåer över havet, då särskilt ca 68, 78 och 82 m.ö.h. (Gustafsson 1996:7., Åkerlund, Hammar & Wikell 1996:app 3:114-115). Hammar och Wikell kan se koncentrationer kring 77,5-82,5 m.ö.h. och 67,5-72,5 m.ö.h. (Hammar & Wikell 1996:16-17).

Inom analysområdet har 30 platser identifierats (se ovan). På dessa har fynd av stenålderskaraktär påträffats men tyvärr har det ej gått att erhålla någon närmare information om dess innehåll, varför de tills vidare kallas för fyndplatser (ej boplatser). I föreliggande

arbete bedöms platsernas innehåll underordnat dess placering. Det anses vara viktigt att känna till mångfalden av platser och dess belägenhet i terrängen för att kunna bygga upp ett utvecklingsförlopp. När platsernas innehåll blir känt får man komplettera analysen för en fördjupad bild av förloppet. En mindre diskussion förs i kapitlet *Utvärdering och resumé* om att fyndplatser bör bedömas ha samma informationvärde som boplatser.

På kartan med höjdkurvorna 50-55 m.ö.h. finns endast en lokal känd. Den är placerad i den norra delen av analysområdet. Kartan visar att vatten endast finns i den absoluta norra kanten. Mellan 55-60 m.ö.h. finns tre platser kända. Den östra av dessa lokaler är placerad vid ett mindre sund mellan "fastland" och en liten ö. Platsen vetter mot öster. Även de övriga två ligger vid ett sund, mellan två större öar, men med en exponering mot väster. Sex platser finns inprickade på nivån 60-65 m.ö.h. Här kan man se att lokalerna är placerade i sund men även i mindre vikar, exponerade mot både öster, väster och nordost. På samma sätt som för lokalerna på 60-65 m.ö.h. är tio lokaler belägna i vikar på kartan med höjdkurvorna 65-70 m.ö.h. Bilden angående placeringen stämmer även på nivåerna 70-75 m.ö.h., 75-80 m.ö.h. samt 80-85 m.ö.h. Antalet kända platser avtar ju högre upp i terrängen man befinner sig (fig 4).

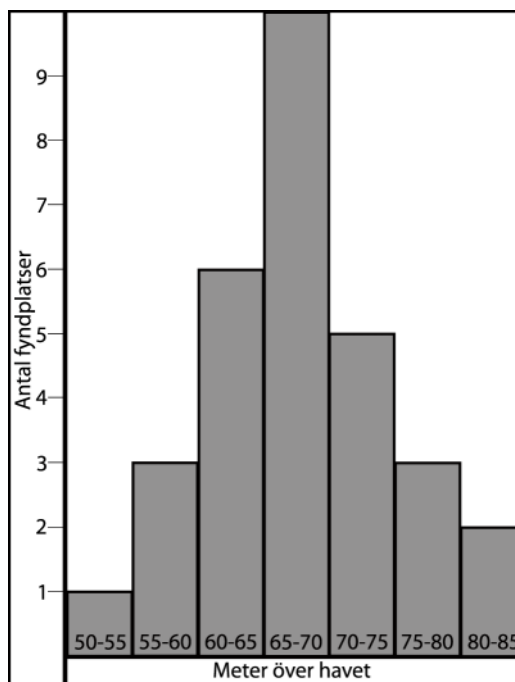

Fig 4. Samtliga kända lokaler fördelade per 5-meters höjdiintervall.

En kritik som kan framföras mot det ovan beskrivna är att den ekonomiska kartan inte medger närmare exakthet angående höjden över havet än 5 meters när och att kartan även har inneboende fel i sig själv angående höjdkurvorna. Detta kan således medföra att vissa platser som jag t.ex. placerat till nivån 65-70 istället ska vara inprickad på nivåkartan där över eller där under. Denna problematik kommer man dock inte undan så till vida om man inte nivellerar lokalernas exakta höjd över havet. Trots ovan nämnda problem kan man dock se tydliga tendenser angående lokaliseringen i terrängen. Dessa verkar stämma bra med den bild som Wikell och Hammar tidigare har beskrivit med koncentrationer kring specifika nivåer (se ovan).

Utvärdering och resumé

Som jag tidigare beskrivit så har analysområdet i Hanveden mycket goda möjligheter att hysa gamla stenålderslämningar, vilket är *unik* för länet. Det är alltså teoretiskt möjligt att finna ca 10 000 år gamla spår efter länets äldsta innevånare eftersom terrängen når upp till, och förbi, 100 meter över havet. Analysområdet utgjordes vid denna tid, som resten av Hanveden, av en gles ytterskärgård med låga kobbar och skär. Om man ponerar att de första människorna bevistade de uppstickande

kobbarna så fort de blev synliga så kan de möjligen ha sett stora isflak flyta omkring i Ålands hav (Gustafsson 1998a:23-24).

Utifrån strandförskjutningskurvor kan en grov tidsindelning göras, och Hanveden blev synlig omkring ca 9900 ¹⁴C-år BP. Vid ungefär 9000 BP var stranden ca 70 meter högre än dagens vattenstånd och vid 8000 BP var den belägen ca 60 meter högre än dagens vattenlinje.

Inom analysområdet har de första kobbarna blivit synliga i sydväst, men med tiden sjönk vattnet undan så att kobbar och större öar bredde ut sig mot norr. Analysområdet utgjordes av mindre öar ända ner till ca 85 meter över havet, men vid ytterligare tillbakadragande av vattnet bildades så småningom större landmassor. När havsstranden var belägen ca 50 meter högre än idag utgjordes, så när som på den nordligaste delen, hela analysområdet av land (se bilagor).

Utifrån de framställda höjdkartorna kan man se att fyndplatserna inom analysområdet framförallt koncentrerar sig till de södra regionerna, på både de östra, södra och västra stränderna. Det finns dock enstaka kända platser i de norra regionerna, vilka indikerar att detta endast är "toppen på ett isberg". Det flikiga landskapet i norr, med vikar, kobbar och skär borde ha haft mycket goda möjligheter att hysa t.ex. mindre jaktstationer.

Det har som sagt inte gått att erhålla någon information om vad man påträffat på, de inom analysområdet, utpekade platserna. Mängden fynd kan spela en avgörande roll i hur en fortsatt antikvarisk hantering fortlöper. Ett riktvärde för begreppet "boplats" brukar vara 3-5 avslag. Om det är färre fynd brukar de benämnas fyndplats vilket ger en lägre antikvarisk status. Åkerlund har dock framfört kritik mot detta och menar att små lokaler med begränsat innehåll bör betraktas som minst lika viktiga som stora boplatser med mycket fynd. Det har visat sig att då man återbesökt platser med enstaka fynd har man påträffat flera. Man kan således säga att ett avslag inte bör betraktas som enstaka eller borttappat utan snarare att de speglar någon form av aktivitet på platsen (Åkerlund 2002:40).

Med detta i åtanke så bör varje utprickad fyndplats inom analysområdet betraktas som likvärdiga boplatser när det gäller möjligheter till kunskapsuppbyggnad, och ännu så länge får Gladöområdet i väster stå som modell för analysområdets innehåll.

Inga av de undersökta lokalerna vid Gladö eller inom analysområdet har kunnat dateras med hjälp av ¹⁴C-analyser (se ovan). Argumenten till att de högt belägna lokalerna kan vara så gamla som 9000 BP (eller äldre) bygger istället på att de troligen varit strandnära. Det som kan styrka ett sådant påstående är som sagt att lokalerna i Hanveden koncentrerar sig kring specifika nivåer och att ingen lokal över huvudtaget är funnen över 85 meter över havet, samt att fyndmaterialet varierar mellan olika nivåer (Åkerlund, Hammar & Wikell 1996:app 3:115., Gustafsson 1998a:29-30). De högst belägna lokalerna (och därmed de äldsta) innehåller endast kvarts medan även flinta påträffas på de lägre liggande lokalerna.

Majoriteten av de högre liggande lokalerna (kring 80 m.ö.h.) har ofta visat sig vara små och belägna på välavgränsade, mindre ytor. Platserna i Hanveden är lokalise-

rade mot alla väderstreck vilket stämmer med analysområdets platser. Kring 70 m.ö.h. blir lokalerna fler och större vilka ofta är belägna i moiga/sandiga gipar. Denna förändring i fornlämningsbilden tolkas spegla ett skifte från säsongsmässig vistelse till ett mer permanent utnyttjande.

Valet av plats har troligen grundat sig på de naturresurser som nyttjades vid det givna tillfället. En säsongsmässigt utnyttjad resurs kan ha resulterat i små tillfälliga jaktstationer under den äldsta fasen där valet av plats varit begränsad till de mindre öarna. När landmassorna dock blev större fanns det förutsättningar till att bredda näringsfånget/ekonomin och möjligheten till permanent boende blev därmed mer gynnsamma. Man kunde nu nyttja havets resurser samtidigt som öarnas inre förmodligen blev intressant födokälla. Att boplatserna gärna låg i väldränerande sandgipar styrker ev. argumentet om permanent boende eller att själva lokaliseringen var av större betydelse än tidigare (Hammar & Wikell 1996:16-17). Avsaknandet av neolitiska fynd i Gladö och analysområdet indikerar ytterligare en omlokalisering och förflyttning till de områden som idag är de lägre liggande odlade markerna. Om de neolitiska människorna i regionen trots allt vistats inom analysområdet så har de i så fall inte avsatt några spår.

Om man ser till den fornlämningsbild som är känd kan man säga att området har haft karaktären av utmark ända sedan neolitikum, och det moderna exploateringstrycket har varit lågt (Gustafsson 1999:28-30). Detta har medfört att analysområdet hyser små och många lokaler som med stor sannolikhet inte påverkats av sentida ingrepp, vilket ger goda möjligheter till att öka kunskapen om Södertörns äldsta etableringsfas. Om den dramatiska naturmiljön får finnas kvar ökar detta tillsammans med lokalernas innehåll och belägenhet möjligheterna till en tolkningsstrategi och förståelse som kräver ett perspektiv på hela miljön. Att värna om naturen i Hanveden och förstå topografins betydelse är alltså en förutsättning för förståelsen av det tidigmesolitiska nyttjandet (Gustafsson 1999:28-30).

Man kan säga att varje höjdnivå, med koncentrationer av boplatser, representerar separata skikt av kulturlandskapet, med förutsättningar att idag skapa oss en bild av det mesolitiska mentala landskapet. Detta saknas ofta i andra arkeologiska sammanhang men ett försök har dock initierats där landskapets formspråk ses som en möjlighet för förståelsen av hur människor identifierar sig med sin fysiska omgivning (Åkerlund 2002:5).

Då analysområdet inte tycks ha påverkats av sentida åverkan i någon större utsträckning så finns ypperliga möjligheter att skapa "rena" artefakt- och materialkronologier. Utifrån materialinnehållet på dessa platser har diskussioner förts kring människornas ursprung för regionens äldsta stenålder. Det finns likheter/paralleller med fyndmaterialet på andra sidan Östersjön men det är dock för tidigt att dra några långtgående slutsatser om detta (Gustafsson 1996:14., 1998a:29-30). För att klargöra frågan krävs fler och större analyser. Det är kanske så att vattnet snarare förenar än avgränsar.

Man kan alltså säga att analysområdets potential för förståelsen och tolkningen av människans första etablering på Södertörn och i länet är både ovanligt och mycket gott. Inventeringarna inom analysområdet men även de arkeologiska undersökningarna har som sagt påvisat många "orörda" lämningar, och vidare inventeringar skulle sannolikt kunna påträffa fyndlokaler på höjder över 85 meter över havet.

Referenser

- Andersson, K. 2001. En hällkista vid Alby i Botkyrka socken, Södermanland. *Red: Bolin, Kaliff & Zachrisson. In: Mellan sten och brons. Uppdragsarkeologi och forskning kring senneolitikum och bronsålder.*
- Bagge, A. 1951. *Fagervik- Ein Rückgrat für die Periodeneinteilung der Ostschwedischen Wohnplatz- und Bootaxenkulturen aus dem Mittelneolithikum. Ein Vorläufige Mitteilung.* Acta Archaeologica XXII.
- Bratt, P. 1996. *Stenålder i Stockholms län.* Två seminarier vid Stockholms läns museum. Stockholm.
- Florin, S. 1944. Stenåldersbebyggelsen i östra Södermanland. *Red: Florin, S. In: Sörmlandsbygden 1944. Södermanlands Hembygdsförbunds Årsbok.* Nyköping.
- Florin, S. 1958. *Vråkulturen. Stenåldersboplatser vid Mogetorp, Östra Vrå och Brokvarn.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Granath Zillén, G. 1992. *Väg 259.* Arkeologisk utredning etapp 2, UV Stockholm, Rapport 1992:17. Riksantikvarieämbetet.
- Granath Zillén, G. 2001. *Besök och återbesök – Stenålders- och bronsåldersboplatser vid Myrstugeberget.* UV Mitt, Rapport 2001:8. Riksantikvarieämbetet.
- Gustafsson, P. 1996. Gladö bergtäkt Raä 305. Arkeologisk förundersökning. UV Stockholm, Rapport 1996:3. Riksantikvarieämbetet.
- Gustafsson, P. 1998a. De äldsta spåren efter människor. *Red Bratt, P. In: Fortid i ny dager. Arkeologi i Stockholmstrakten.* Stockholm.
- Gustafsson, P. 1998b. Gladö industriområde. Arkeologisk utredning. UV Mitt, Rapport 1998:55. Riksantikvarieämbetet.
- Gustafsson, P. 1999. En kvarts rast – tio millennier senare. *Red Andersson, K., Lagerlöf, A & Åkerlund, A. In: Forskaren i fält.* Avdelningen för arkeologiska undersökningar, skrifter nr 27.
- Hammar, D & Wikell, R. 1994. Nyupptäckta stenåldersboplatser på Södertörn. *In: Arkeologi i Sverige, nr 3.* Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Hammar, D & Wikell, R. 1996. 250 nyupptäckta stenåldersboplatser på Södertörn. *Red: Bratt, P. In: Stenålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms läns museum.* Stockholm.
- Jakobsson, M. 1997. Arkeologisk förstudie till Översiktsplan 97. UV Stockholm, Rapport 1997:37. Riksantikvarieämbetet.
- Kihlstedt, B. 1992. *Gladö industriområde* Arkeologisk utredning etapp 1, UV Stockholm, Rapport 1992:45. Riksantikvarieämbetet.
- Kihlstedt, B. 1993. *Gladö bergtäkt* Arkeologisk utredning, UV Stockholm, Rapport 1993:62. Riksantikvarieämbetet.
- Kihlstedt, B. 1995. *Haningeleden 2* Arkeologisk utredning etapp 2, UV Stockholm, Rapport 1995:7. Riksantikvarieämbetet.

- Kihlstedt, B. 1997. Neolitiseringen i syd- väst- och Mellansverige – social och ideologisk förändring. Östra Mellansverige. Red: Larsson & Olsson. In: *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 23.
- Larsson, M & Olsson, E. 1997. *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 23.
- Löfstrand, L. 1974. *Yngre stenålderns kustboplatser. Undersökningarna vid Äs och studier i den gropkeramiska kulturens kronologi och ekologi*. AUN 1. Uppsala.
- Olsson, E. 1996a. Neolitikum i Stockholms län – källmaterial och forskningsläge. Red: Bratt P. In: *Stenålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms läns museum*. Stockholm.
- Olsson, E. 1996b. *Stenåldersboplatser vid Häggsta*. UV Stockholm, Rapport 1996. Riksantikvarieämbetet.
- Olsson, E & Edenmo, R. 1997. Gropkeramikerna – fanns de? Materiell kultur och ideologisk förändring. Östra Mellansverige. Red: Larsson & Olsson. In: *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 23.
- Olsson, E., Granath Zillén, G. & Mohr, A. 1996. *Korsnäs. En gropkeramisk grav- och boplatser på Södertörn*. UV Stockholm, Rapport 1994:63.
- Olsson, E & Runeson, H. 1999. *Högmo – en mesolitisk boplatser i Gladöområdet*. Arkeologisk förundersökning, UV Mitt, Rapport 1998:105. Riksantikvarieämbetet.
- Riksantikvarieämbetet. 1994. *Arkeologi i Sverige*, nr 3. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Risberg, J. 1996. *Gladö bergtäkt – stratigrafiska undersökningar*. Arkeologisk förundersökning, UV Stockholm, Rapport 1996:78. Riksantikvarieämbetet.
- SGU. 1968. Sveriges geologiska undersökning. *Geologiska kartbladet, Stockholm SO*. Serie Ae, nr 3. Stockholm.
- Strinnholm, A. 2001. *Bland säljägare och fårfarmare. Struktur och förändring i Västsveriges mellan-neolitikum*. Uppsala.
- Werthwein, G. 2001a. *Vårby Gård*. Arkeologisk förundersökning av fasta fornlämningar, Raä 135, 150 och 384, Raä 186 och 187 samt 383 inför detaljplanläggning inom Vårby Gård, Huddinge socken och kommun, Södermanland. Rapport 2001:20. Stockholms läns museum.
- Werthwein, G. 2001b. *Boplatser, halvöar och en skärstensvall i Igelsta*. Arkeologisk särskild undersökning av fornlämning Raä 279 och 280, Östertälje socken, Södertälje kommun, Södermanland. Rapport 2001:7. Stockholms läns museum.
- Åkerlund, A. 1996. Testa strandförskjutningsmodeller och boplatser strandbundenhet. Red: Bratt P. In: *Stenålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms läns museum*. Stockholm.

Åkerlund, A & Olsson, E. 1996. *Stenåldersboplats vid Masmo*. Arkeologiska undersökningar, UV Stockholm, Rapport 1996.

Åkerlund, A., Hammar, D & Wikell, R. 1996. Appendix 3: Pioneers in the Archipelago of Eastern Middle Sweden 9000 BP. In: *Åkerlund, A. Human responses to shore displacement. Living by the Sea in Eastern Middle Sweden during the Stone Age*. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 16. Riksantikvarieämbetet. Diss.

Åkerlund, A. 2002. *Projektet "Människan i det tidiga landskapet". Inventeringar i höglänta skogsområden i nordvästra Södermanland, sydöstra Närke och nordöstra Östergötland*. Rapport. SAR, Stockholm Archaeological Reports. Field Studies, Nr 8. 2002

Muntliga referenser

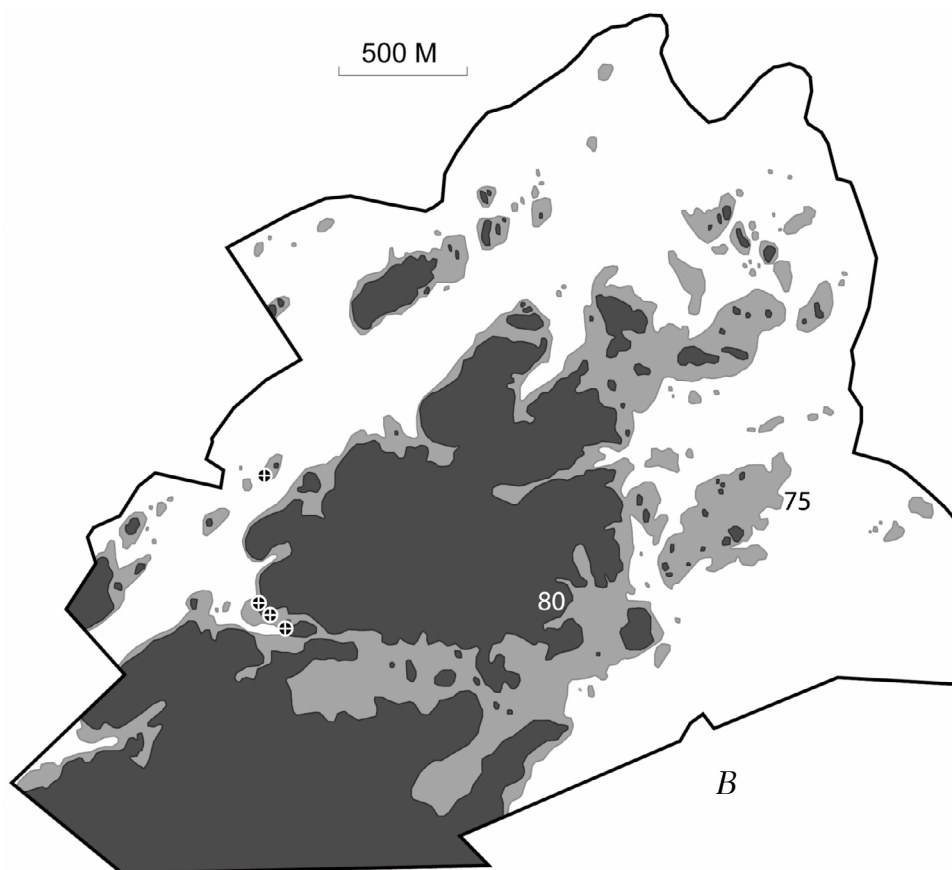
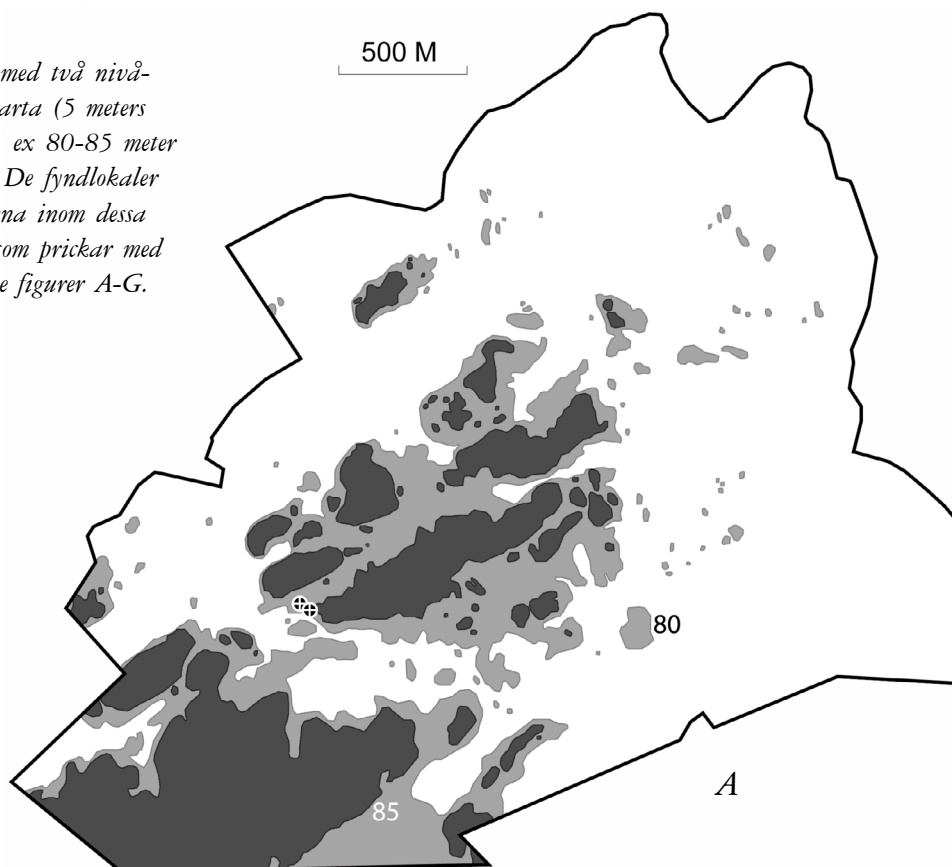
Wikell, R. Arkeolog framförallt vid Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm

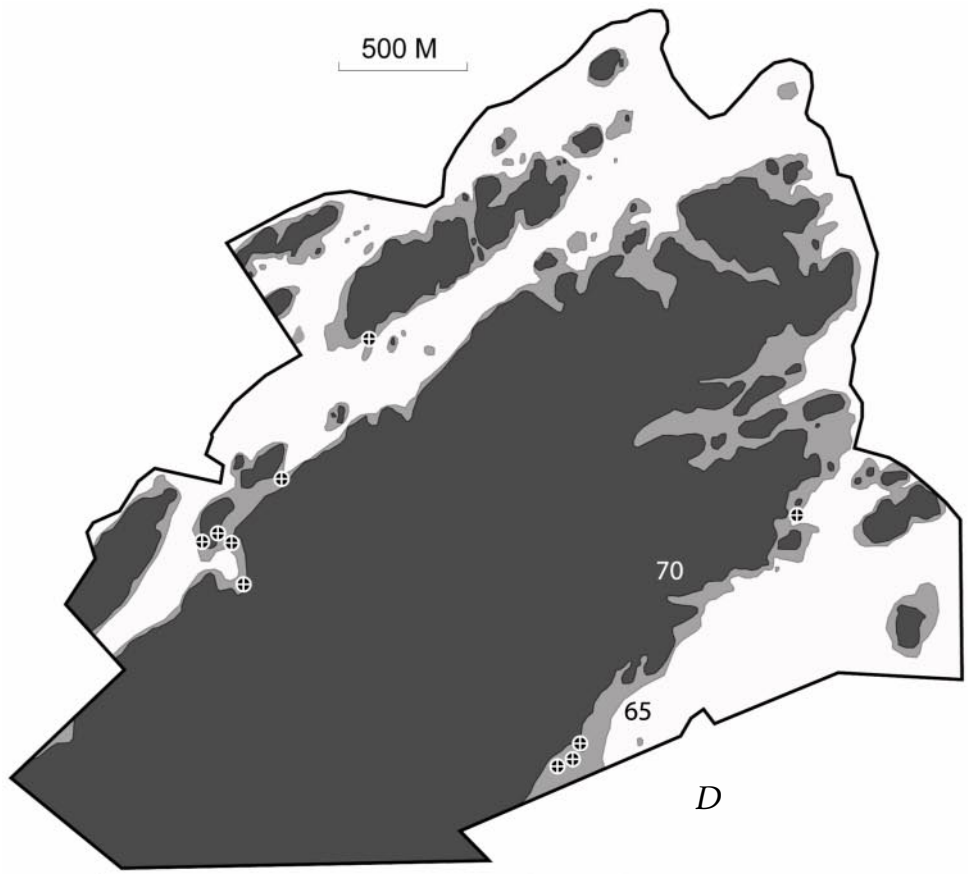
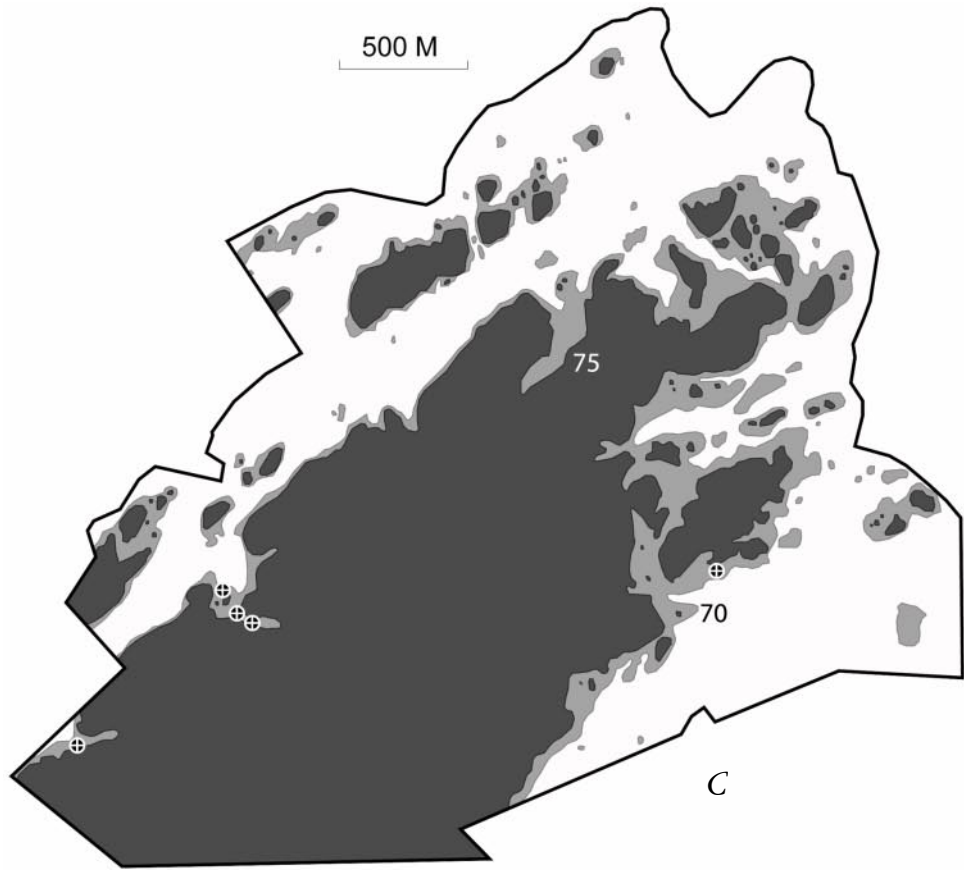
Administrativa uppgifter

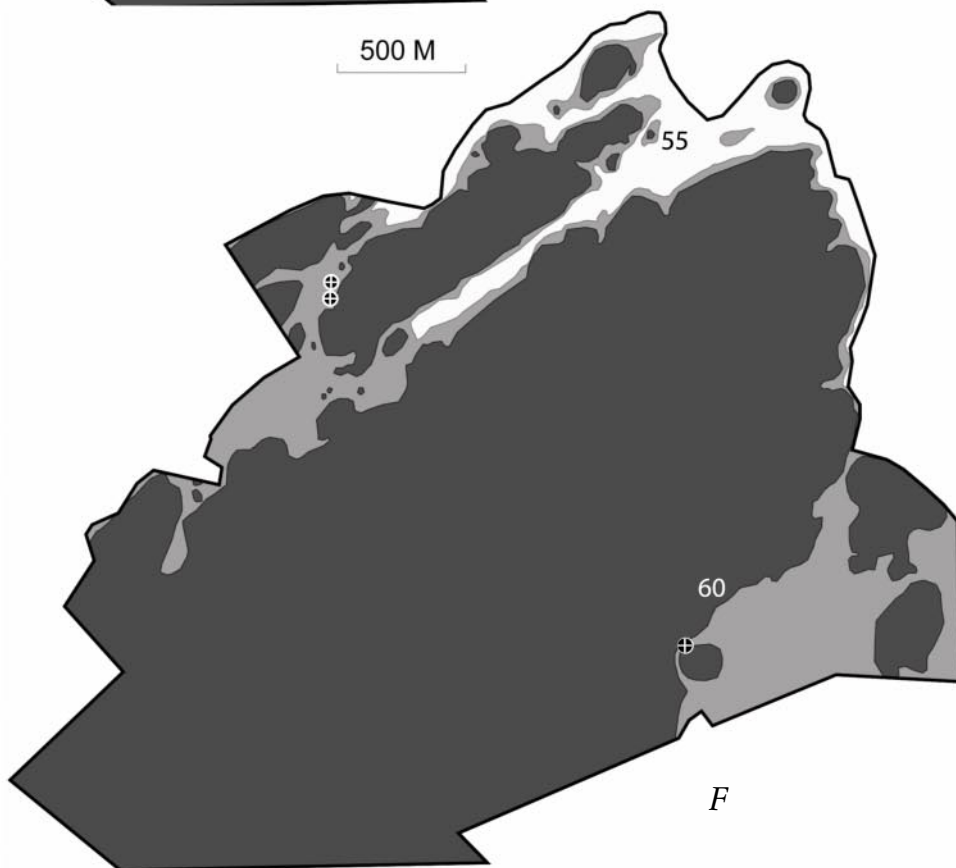
Stockholms läns museums dnr:	2001:186
Ekonomiska kartans blad:	10I 2f Lissma
Koordinatsystem	Rikets 2,5 gon V
Höjdsystem	RH 70
Belägenhet:	X 6562,50 Y 1627,50
Socken:	Huddinge

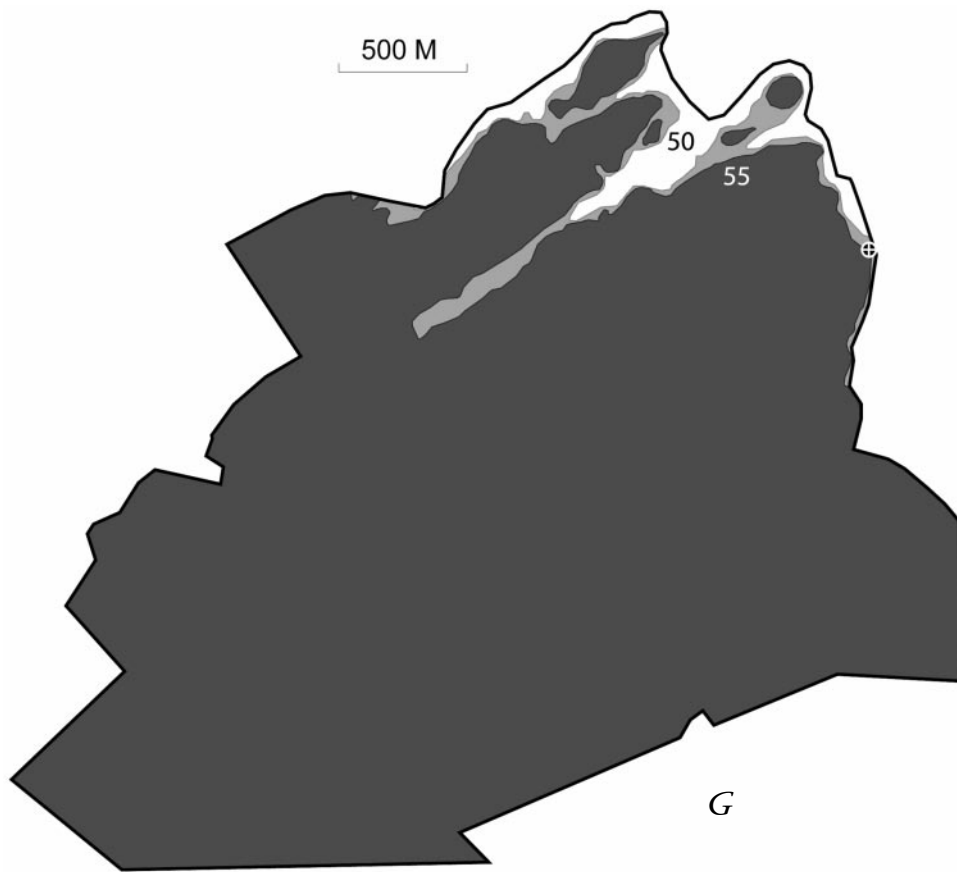
Bilaga 1.

Höjdkurvor med två nivå-
kurvor per karta (5 meters
höjdskillnad, ex 80-85 meter
över havet). De fyndlokaler
som är belägna inom dessa
nivåer syns som prickar med
vita kryss. Se figurer A-G.

Bilaga 2.

Schematisk plan över Södertörn med undersökningsområdet markerat. Landmassan som var synlig då vattnet var 80 meter högre än idag är svartmarkerad.

